

CUVINTE DERIVATE ȘI NEOLOGISME ABSENTE DIN DICȚIONARELE ROMÂNEȘTI

de

Alexandru METEA

Sufixele *-ism* și *-ist*¹ sunt dintre cele mai productive în limba română, unde au intrat la începutul secolului al XIX-lea, odată cu avalanșa de împrumuturi, mai ales franceze și italiene, mai rar germane și rusești. De origine grecească, ele au ajuns mai întâi în latină și de acolo în limbile romanice, unde au dat naștere unor derivate cu sensuri foarte variate, așa cum se întâmplă și în limba română, care a creat sute de cuvinte noi după modelul celor împrumutate. DI consemnează 617 cuvinte împrumutate sau derivate cu *-ism* și 776 cu *-ist*, dintre care unele alcătuiesc perechi, cum sunt creațiile interne: *gândirist* – *gândirism*, *pașoptist* – *pașoptism*, *poporanist* – *poporanism*, *țărănist* – *țărănism*, *zeflemist* – *zeflemism* etc. sau sunt derivate doar cu unul din cele două sufixe: numai cu *-ist*: *decatlonist*, *fondist*, *fotbalist*, *rugbist* etc., *dinamovist*, *rapidist*, *stelist* etc. (în domeniul sportului), *pedist*, *penelist*, *pesederist*, *udemerist* etc. (politică), *orelist*, *securist*, *sepepist*, *șantierist*, *tunelist* etc. (nume de meserii), *blatist*, *căminist*, *integralist*, *medicinist*, *supist* etc. (în mediul studentesc), sau numai cu *-ism*: *banditism*, *boierism*, *funcționarism*, *legionarism*, *nepotism*, *vulgarism* etc.

Lista care cuprinde derivatele cu sufixele *-ism* și *-ist* trebuie completată cu următoarele cuvinte, care nu apar în DLR, MDA, DEX, NDN, DI și DCR:

Mătușism s.n. Faptul de a uza de influența sau averea unei mătuși pentru a promova pe plan social sau pentru a justifica îmbogățirea ilicită (< *mătușă* + *-ism*). Cuvântul, apărut odată cu scandalul legat de o presupusă moștenire de la o mătușă foarte bogată a unui cunoscut om politic, cu o conotație peiorativă, a fost creat după modelele: *nepotism* < *nepot* + *-ism*, *carierism* < *carieră* + *-ism*, *familiarism* < *familiar* + *-ism*,

¹ Vezi Jana Albin, *Sufixele -ism și -ist*, SMFC, I, 1959, p. 123-131.

lichelism < pl. *lichele* + *-ism*, *miticism* < *Mitică* + *-ism*, *parvenitism* < *parvenit* + *-ism* etc.:

„«Mătușismul» a fost tema recurentă a serii, mulți arătându-și indignarea față de lipsa de decență «a unora» care, așa cum a spus cineva, «nici nu văd sediul partidului, din viteza jeep-ului»” (Florin Negruțiu, *Geoană îi curtează intens pe greii PSD ca să-l scape pe Năstase*, în „Gândul”, I, nr. 215, 14 ianuarie 2006).

Traseism s.n. Atitudinea unor politicieni care se mută dintr-un partid într-altul în funcție de anumite interese (< *traseu* + *-ism*):

„PD este împotriva migrației politice, însă actualele legi permit traseismul politic” („Ziua”, 10 februarie 2006).

Ceaușist, **-ă** adj. Care se referă la Nicolae Ceaușescu și epoca sa (< *Ceauș(escu)* + *-ist*): regim *ceaușist*; dictatură *ceaușistă*. În DCR apar doar: *ceaușism* s.n. și *ceaușit*, **-ă** adj.

Politehnist, **-ă** s.m. și f., adj. Care este student sau absolvent al Universității Politehnice (< *politehnică* + *-ist* / *-istă*, după *medicinist*, **-ă** < *medicină* + *-ist* / *-istă*).

Stalinist, **-ă** adj. Care se referă la Stalin și dictatura instaurată de el și acoliții săi (< *Stalin* + *-ist*. În dicționare apare numai *stalinism* s.n.

Traseist s.m. Om politic care se mută dintr-un partid într-altul (< *traseu* + *-ist*):

„Partidul Democrat înregistrează numai «independenți». Urăște traseismul, dar îi iubește pe traseiști” (Liliana Ruse, *Oaste de strânsură pentru asaltul Palatului Victoria*, în „Gândul”, I, nr. 236, 8 februarie 2006).

Traseistă s.f. Prostituată care își oferă serviciile șoferilor pe șoselele de centură sau internaționale (< *traseu* + *-istă*):

„Niciodată nu am înțeles cum o femeie frumoasă, cu un bine precizat statut social, cu soț, familie ș.a.m.d., poate deveni traseistă” (Ioan Groșan, *Pe centura politicii*, în „Ziua”, 15 februarie 2006).

Sufixul **-ar**, cu varianta **-er**, când este atașat la teme terminate în sunete palatale² este foarte productiv și are la bază sufixele latinești **-arius** și **-ale**, fiind întărit, mai târziu, de slavul **-apъ** (împrumutat din latină) și, în epoca modernă, de francezul **-aire**, devenit omonim cu cel moștenit. Cuvintele derivate cu acest sufix, atât de la nume de persoană, cât și de la nume comune, au sensuri foarte variate: nume de instrumente și de obiecte, nume de plante, nume de ființe, nume de luni, nume de boli, nume cu sens colectiv, dintre care interesează, aici, cele din prima categorie, unde trebuie

² Vezi Iorgu Iordan, *Sufixul -ar cu funcțiune locală*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide», Iași, III (1936), p. 157; Ecaterina Ionașcu, *Sufixele -ar și -aș la numele de agent*, în SMFC, I, 1959, p. 77-84; Elena Ciobanu, *Categoriile semantice create cu sufixul -ar în limba română*, SMFC, III, 1962, p. 143-154.

încadrate *ouar* și *sentențiar*, pe care dicționarele românești nu le înregistrează:

Ouar s.n. Obiect de veselă, din porțelan, metal sau mase plastice, în formă semisferică, în care se servesc, în poziție verticală, ouăle moi fierte în coajă (< *ou* + suf. instrumental *-ar*). În DLR și MDA (DEX nu îl înregistrează), acest cuvânt este glosat numai cu sensurile: „1. persoană care fură ouă; 2. persoană care mănâncă multe ouă”, fiind un derivat de la *ou* cu sufixul pentru nume de agent *-ar*, ceea ce ne îndreptățește să admitem existența a două substantive omonime, unul de genul masculin și celălalt de genul neutru.

Sentențiar s.n. Registru sau repertor care cuprinde, cronologic, toate sentințele politice date de tribunalele militare în timpul regimului comunist (< *sentință* + *-ar* – vocala *i* din silaba a doua > *e* prin asimilare, iar vocala *i* din fața sufixului apare, probabil, sub influența neologismelor *breviar*, *penitenciar*):

„MAPN-ul are și el arhivele lui, de care vom avea mare nevoie când vom avea nevoie de sentențiar. Ce este un sentențiar? Sentențiarul (sic!) este lista sentințelor politice date de tribunalele militare în tot timpul regimului comunist” (Dan Tăpălagă, Cristian Pătrășconiu, *Raportul Tismăneanu va fi manual de școală*, în „Cotidianul”, 21 iunie 2006).

Alte sufixe pentru nume de agent sunt *-tor*, *-toare*, cu variantele *-or*, *-oare*³, astfel că printre cuvintele formate prin derivare pare să se alinieze și **defector**. Verbul *a defecta* are în MDA următoarele sensuri: „(despre mașini, aparate) A nu (mai) funcționa (bine); a fi făcut să nu (mai) funcționeze (bine); a (se) strica”, în timp ce *defector*, s.m., are sensul: „Lucrător al serviciilor de informații care trece în tabăra adversarului; trădător”:

„De data aceasta este vorba despre prezentarea unor documente extrem de interesante, mai ales pentru ilustrarea contribuției celor denumiți generic «defectori» ai fostului regim, adică a ofițerilor de informații care au decis să o rupă cu comunismul pentru a trece de partea Occidentului, în lupta de răsturnare a «dictaturii roșii»” (*Documente. Urmărirea lui Pacepa*, în „Jurnalul Național”, 16 martie 2005, p. 7).

„Generalul Ion Mihai Pacepa, fost adjunct al Departamentului de Informații Externe, trece drept unul din cei mai importanți defectori din blocul sovietic” (Ion Mihai Pacepa, într-un interviu acordat R.L.: *Vreau de la statul român numai un tablou*, în „România liberă”, 1 decembrie 2005).

³ Vezi Magdalena Popescu-Marin, *Sufixele -oare și -toare (-ătoare, -etoare, -itoare)*, SMFC, III, 1962, p. 165-167; Mioara Avram, *Despre flexiunea substantivelor feminine terminate în -(t)oare*, LR, XXVI (1977), nr. 1, p. 5-13.

Defector este legat de un sens mai nou – și rar – al verbului *a defecta*: „a trăda”⁴. Florin Marcu crede că acest verb este derivat cu sufixul *-a* (< *defect*, adj. < lat. *defectus*, germ. *Defekt*). Sensul „a trăda” este un calc după engl. *to defect*, care înseamnă: „1. a renunța la o cauză, partid sau națiune pentru o alta, datorită unei schimbări în ideologie; 2. a renunța la o situație (la un serviciu) pentru a merge la un rival”⁵.

De la rom. *a defecta* s-a format, prin derivare, **defectare** (< *defecta* + suf. *-re*), care are, azi, și sensul „trădare”:

„Dezbaterea lansată de «Jurnalul Național» pe marginea temei disidenței și a defectărilor din fostul regim comunist continuă azi cu un nou episod” (*Documente. Urmărirea lui Pacepa*, în „Jurnalul Național”, 16 martie 2005, p. 7).

„Spionajul ceaușist începuse să-și revină după șocul defectării lui Ion Mihai Pacepa din 1978” (Radu Călin Cristea, *Cui îi este frică de generalul Pleșiță?*, în „Ziua”, 25 martie 2005).

Defector are aspectul unui cuvânt derivat din *a defecta*. Sufixul pentru nume de agent *-or*, în comparație cu *-oare*, este însă foarte rar și apare doar în structura unor neologisme: *colector*, *compactator*, *compostor*, *contractor*, *detractor*, *difuzor*, *injector*, *inspector*, *proiector*, *prospector*, *reflector*, *selector* etc., care pot fi asociate, fiecare, cu verbe neologice de conjugarea I. La fel credem că stau lucrurile și cu **defector**, care este un împrumut din limba engleză, unde este derivat din *defect* + *-or*, iar *defect* < *defectionem* (lat.) < *deficere* + suf. *-tion*⁶.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

DCR = Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, București, Logos, 1997.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

DI = *Dicționar invers*, București, Editura Academiei, 1957.

DLR = *Dicționarul limbii române, M-*, București, Editura Academiei, 1965 ș.u.

⁴ NDN, p. 419.

⁵ *Webster's New Encyclopedic Dictionary*, Springfield, 2002, p. 243.

⁶ Chambers, *Dictionary of Etymology*, Editor Robert K. Barnhart, Managing Editor Sol Steimetz, New-York, 2000, p. 259. Despre importanța și adaptarea anglicismelor în limba română vezi, în special, Andrei Bantaș, Ilinca Constantinescu, Paula Șendrea, *Observații pe marginea înregistrării cuvintelor de origine engleză în lucrări lexicografice românești*, SCL, XXXIV (1983), nr. 6; Georgeta Ciobanu, *Anglicisme în limba română*, Timișoara, Ampfora, 1996; Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, București, Editura Academiei, 1997; Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Asimilarea împrumuturilor englezești: aspecte actuale ale dinamicii sensurilor*, în idem, *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, EUB, 2002, p. 249-262.

LR = „Limba română”, București, I, 1952 ș.u.

MDA = *Micul dicționar academic*, I-IV, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001-2003.

NDN = Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, București, Editura Academiei, 1997.

SCL = „Studii și cercetări lingvistice”, București, I, 1950 ș.u.

SMFC = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, București, 1959 ș.u.

**MOTS DERIVÉS ET NEOLOGISMES ABSENTS DES
DICTIONNAIRES ROUMAINS**
(Résumé)

Le vocabulaire s'enrichit sans cesse, soit par des emprunts, soit par des créations internes. Même aujourd'hui, beaucoup de paradigmes dérivatifs constituent des modèles, comme le prouve un certain nombre de mots attestés dans la langue écrite, mais qui ne sont pas enregistrés dans les dictionnaires. Notre étude met en évidence quelques uns de ces mots, créés à l'aide des suffixes *-ism* (*mătușism*, *traseism*), *-ist* (*ceaușist*, *politehnist*, *stalinist*, *traseist*), *-ar* (*ouar*, *sentențiar*) et *-or* (*defector*).